

писма
от Пенчо
Славейков

З. Мара Бечева

БЪЛГАРСКА **ИСТОРИЯ**

© Пенчо Славейков, *автор*

© Мартин Чорбаджийски, *редактор и автор на бележки под линия*

© Станимира Вџтева, *отговорен редактор*

© Александър Георгиев, *коректор*

© Александра Младенова, *графично оформление и корица*

„БИ 93“ ООД
София, 2021 г.

ISBN: 978-619-7496-83-3

писма
от Пенчо
Славейков

З. Мара Бечева

София
2021

Съдържание

За Пенчо Славейков и Мара Белчева	7
С Пенча в Македония	15
С Пенча Славейков в Русия	19
Първи писма от София 1903 и 1904	23
Писма от Париж 1905	43
Писма от София 1906	61
Писма от Македония 1908	67
Писма от Русия 1909	83
Илюстровани карти от Русия 1909	119
Последни писма 1911	127
Допълнителни писма	135

За Пенчо Славейков и Мара Белчева

Да опознаем вътрешния свят на двамата влюбени, е една трудна задача, която става дори невъзможна, щом засяга личности с духовна величина от ранга на Пенчо Славейков и Мара Белчева. Две емблематични фигури от историята на българската литература, видни интелектуалци, отдали се изцяло на изкуството. Те са хора, които притежават широк светоглед и нямат склонност да се пригържат сляпо към авторитетите или да гледат безкритично на установените порядки. В известен смисъл изглеждат като идеални представители на националния елит.

Но както Пенчо Славейков сам отбелязва в „Иво Доля“, „намеренията са едно, а реалността е друга“. Така и намерението да идеализираме една или друга личност се сблъсква във вълните на реалността, която вместо това ги рисува като хора с присъщите им добродетели и пороци, копнежи и слабости. Това не бива да се смята за недостатък, напротив – то позволява да разгледаме по-отблизо истинските им образи и да открием, че и без идеализацията са достатъчно значими и интересни. А случаят на Пенчо Славейков и Мара Белчева със сигурност е такъв.

Двамата се запознават за първи път през 1879 г., още като деца. Това става при посещение на Славейкови в Севлиево, в дома на хаджи Ангел – дядото на Мара. През 1886 г. в София следва втората им среща, когато Белчева посещава своята приятелка Пенка – сестра на Пенчо и най-малкото дете на Петко Рачов Славейков. По случайност се срещат отново през 1899 г. във Враца. По това време Пенчо следва философия в Лайпциг. Четвъртата и най-дълга среща започва през май 1903 г. в българската столица и продължава до смъртта на Славейков.

Преди тази последна среща обаче върху живота и на двамата влияния оказват политическите борби в Княжество България. Мара Белчева (по баща Хаджиангелова) се омъжва за поета и финансист Христо Белчев, който се издига до позицията на министър на финансите в кабинета на Стефан Стамболов. В извършения на 15 март 1891 г. опит за покушение срещу министър-председателя един от атен-

маторите, Димитър (Денчо) Тюфекчиев, застрелва Белчев, бъркайки го със Стамболов. Това е тежък удар за съпругата на Белчев. Две години по-късно тя става придворна дама на княгиня Клементина, майката на княз Фердинанд, но разочарована от реалностите на дворцовия живот, скоро го напуска и заминава за Швейцария. Започва да следва литература в Женева. Междувременно монархията не ѝ остава дължна и нейната пенсия е орязана наполовина.

От своя страна Пенчо Славейков изживява политическите сътресения, свързани с баща си Петко, който, като противник на обявения от княз Александър Батенберг Режим на пълномощията, два пъти е арестуван и в крайна сметка принуден да напусне Княжеството през 1881 г. Намира спасение в Източна Румелия, започва да преподава в Пловдив и развива активна политическа дейност сред местните либерали. Година по-късно останалите от рода Славейкови, заедно с Пенчо, също се пренасят в Пловдив. Главата на семейството не е единственият представител на фамилията, станал жертва на политически репресии поради възгледите си. Най-големият брат на Пенчо, Иван, е затворен и бит в Черната джамия по изфабрикувани обвинения във връзка с русофилските бунтове от 1887 г. Към всичко това се прибавя и личната трагедия на Пенчо Славейков – той е обхванат от парализа през 1884 г., която затруднява ходенето му до края на неговия живот.

През 1903 г., когато Пенчо Славейков и Мара Белчева се срещат за четвърти път, Мара вече е загубила съпруга си, но Пенчо най-накрая намира своята вярна спътница в живота.

Тяхната връзка продължава 9 години. През 1929 г., седемнадесет години след смъртта на Пенчо, Мара Белчева открехва вратата на техния съвместен свят, като събира в книга писма, получени от Пенчо Славейков. Ако съдим по краткото предисловие, желанието ѝ е те да станат достояние на широката публика. Една голяма крачка, предвид дискретния характер на връзката им. Писмата са придружени от два изключително интересни спомена за Пенчо. Първият е от артиста Сава Огнянов („С Пенча в Македония“), споделящ впечатления от тяхната обиколка през 1908 г., а вторият – от известния историк проф. Васил Златарски, в който става дума за усложненото от бюрокрацията на Руската империя пренасяне

на останките на проф. Марин Дринов от Харков в София, в което участва и Пенчо Славейков.

Книгата е преиздадена повторно през 1940 г., близо три години след смъртта на Мара Белчева, а писма на Пенчо Славейков до Мара Белчева са публикувани и в редица по-късни издания. През 1959 г. в том VIII от Славейковите събрани съчинения под редакцията на Димитър Осинин за първи път „в същината им“ се появяват множество от писмата му, сред които значителен брой са адресирани до Мара Белчева.¹ Особено внимание заслужава и документалната хроника на Здравко Дафинов „Хромият титан“², в която е поместен огромен набор от документи за Славейков, включително откъси или цели писма до и от Мара Белчева.

В настоящото ново издание на книгата от 1929 г. е запазен автентичният език на Пенчовите писма, нанесени са единствено промени, засягащи съвременните граматични норми. На отделни места в квадратни скоби са добавени букви или гуми, с цел по-лесно разчитане на текста. В първите две издания липсват отделни пасажки и изречения в някои от писмата, вероятно по преценка на Мара Белчева. За да се поднесат в тяхната пълнота, но при запазване оригиналната структура на книгата, читателят ще може да открие липсващите части в бележки под линия. Накрая са публикувани още няколко писма, непристъпващи в първите две издания, с цел по-детайлно представяне на определени периоди от отношенията между Мара Белчева и Пенчо Славейков. Допълнителните писма, както и липсващите части, се основават на разчетените в т. VIII от Събраните съчинения, съобразени с описания редакционен подход.

Писмата са представени в хронологичен ред, както и в първите две издания. Най-ранните са от периода 1903 – 1904 г., когато връзката между Славейков и Белчева тепърва процъфтява и постепенно се задълбочава. Тези писма разкриват и промяната у самия Славейков, намерил щастие и утеха в лицето на Мара Белчева. Засягат се и интересни въпроси, като намерението на поета да се откаже от литературната дейност поради влошеното си здравословно състояние, разходката до Витоша, посрещането на Великден и др.

¹ Славейков, Пенчо. Събрани съчинения, т. VIII. С., 1959.

² Дафинов, Здравко. Хромият титан. Документална хроника за живота и творчеството на Пенчо Славейков. С., 1998.

Следват писмата, изпратени от Париж, където Славейков отива през 1905 г., за да се лекува. Влияние за вземането на това решение оказва самата Мара Белчева. На тези страници ще се запознаем с впечатленията на поета от Париж и френското общество, от Люксембургския музей и Лувъра, както и с искрената му радост от новината за възможното му излекуване. Мара Белчева се присъединява към него в Париж през юни 1905 г.

Няколкото писма, изпратени от София през 1906 г., ни отвеждат във времето, в което Белчева е на почивка в Родопите, а Славейков е изпратен пред голям обем работа в качеството си на поддиректор в Народната библиотека и отново търси упование в кореспонденцията със своята муза.

Особено интересни са писмата, изпратени от Македония през 1908 г. Тогава Славейков, вече като директор на Народния театър, получава заповед да подготви артистите за обиколка в областта. Трупата е посрещната с голяма радост и въодушевление от местното население. Директорът успява да види знакови места като планината Олимп, но и мрачни кътчета като крепостта затвор Еди куле, където са лежали много български революционери от Македония. Културната акция има своите външнополитически мотиви, състоящи се в необходимостта да се консолидират връзките и да се демонстрира привързаността на македонските българи към родината в условията на Хуриета, защото обещанията от младотурците реформи започват да се оценяват като заплаха за българските намерения за освобождение и присъединяване на Македония. Тук може да проследим освен всичко друго и променящото се отношение на младотурските власти към България от обявяването на Хуриета до българската независимост.

Сред най-дългите и ясно разкриващи светогледа на Славейков писма са онези от Русия. Там той е изпратен през пролетта на 1909 г. заедно с Васил Златарски във връзка с тържествата по откриване паметник на Николай Гогол в Москва и за приемане останките на Марин Дринов и неговата библиотека от Харков. През това време посещава още Санкт Петербург и Одеса. В тези документи той прави дълбок анализ на огромната империя, нейното общество и култура, като същевременно не крие разочаро-

ванието си от протичането на церемонията в памет на големия руски писател. В допълнение са представени и текстовете от някои илюстрирани картички, изпратени от различни места и забележителности в Русия.

Последните писма от 1911 г. ни отвеждат във времето, в което Мара Белчева е в Рим. Първоначално тя и Славейков се отправят на командировка с цел проучване на чуждестранни библиотеки. Двамата пристигат в Италия на 29 март и са заедно до средата на април, преди той да се отправи към София. На 10 юли е уволнен от позицията директор на Народната библиотека след доклад на министъра на просвещението Стефан Бобчев. След малко повече от месец напуска завинаги България и след петмесечна раздяла се събира отново със своята муза, за да остане при нея до края на земния си път.

В заключение е важно да се уточни, че писмата на Пенчо Славейков до Мара Белчева съвпадат с най-продуктивния период в творческата му кариера. От 1903 до 1911 г. той публикува сборника с лирически миниатюри „Сън за щастие“ (1906 г.), ново издание на сборника „Епически песни“ (1907 г.), антологията „На острова на блажените“ (1910 г.), шедьовърът „Кървава песен“ (макар и незавършена), а малко преди смъртта си е номиниран за Нобелова награда от Алфред Йенсен. Разлиствайки писмата на великия поет, читателят не може да не остане с впечатлението, че тази трескава дейност едва ли би била възможна без неговата възлюбена, но и съмишленица в поезията Мара Белчева.

Големите хора принадлежат на своя народ. И в отношенията им към отделни личности бие пулсът на едно сърце, обречено на човечеството.

Ето защо мисля, че писмата на Пенча не са само за мене. И ги правя достояние на всички.

Благодаря на професора г. Васил Златарски и на артиста г. Сава Огнянов за милите и топли думи, в които възкръсва паметта на Пенча.

София,
ноември 1929 г.
Мара Белчева

С Пенча в Македония

През месец септември 1908 г. Пенчо Славейков, тогава директор на Народния театър, с един състав от първите сили на театъра, начело с артистичния директор Йосиф Шмаха, обходи по-големите градове на Македония. – Хуриетът даваше възможност да се направи една културна манифестация в тая робска страна.

Първ град беше Одрин. Новият валия, младотурчин, интелигентен мъж със западна култура, беше сменил султанската тирания с чувството на братство – правоверните и раята еднакво дишаха свободен въздух. Възторгът на населението и почестите на официалните власти бяха искрени и задушежни. Трябваше да направим посещение на валията. Напред нашата музика, дирижирана от Пштрос, гърми „Шуми Марица“ и „Хуриет-марш“. След музиката – шествието. – Пенчо е начело. Пред валийството строена почетна рота. Командва се за почест. Пенчо сменя цилиндър и приема поздрав. Валията е слязъл на двора. Приема ни с разтворени обятия и горещи думи. Въвежда ни по широка стълба във валийството. Сладка, шербети, локуми. Пенчо гържи реч. Говори за новото време. За културата. За братските отношения между България и Младотурция. Отговаря валията. Вечерта тържествено представление. Играем „Мадам Сен-Жен“. Тук са всички официални лица.

От Одрин потеглихме за Солун. По пътя узнахме за „пилафната афера“ – нашият пълномощен министър в Цариград не беше поканен на традиционния дипломатически прием. Отношенията между двете страни бяха се обтегли. И наистина в Солун ни посрещнаха хладно. Но това не е голямо нещастие – нам ни е достатъчен възторгът на българското население. А нашата музика все така гърми „Шуми Марица“. – Няма официални посещения, но затова можем да седим пред кафенетата и да пием турско кафе. Пенчо е в отлично настроение. Сякаш всичките му жизнени сили са избили на повърхността. Неговата винаги духовита реч добива крила. Седи турски, сърба кафе от широка чаша и от време на време прави б-р-р-р-р, б-р-р-р-р с наргилето. Една вечер, в едно кафене, по случай байрама, турците разиграваха томбола. На Пенча се падна жив петел. „Хубав

символ, шегува се той, на певеца петел трябва да му е късметът! Нали петелът буду слънцето.“

Можем ли да бъдем в Солун, а да не идем на Олимп! И ние отидохме. Пенчо, дядо Шмаха и аз. На Олимп с параход! Слязохме на пристанището Катарина в подножието на върха. Малка порутена кръчмица с хубаво гъсто вино. Няколко кози наоколо. „Аз гойдох на Олимп да видя богове, казва Пенчо, а то само 2 – 3 крастави кози и нищо друго няма.“ – Но боговете са живи. Те живеят в духа на българския олимпиец. Никога не ще забравя този ден. Връщаме се обратно пак с параход. Лежим тримата на дебел дюшек и пием вино. Пием с една чаша. Параходът леко се люлее. Слънцето се плъзга по стръмнината на запада и щедро разсипва злато по тихите води на Солунския залив. Дядо Шмаха, уморен от годините и виното, забива глава във възглавницата. Пенчо е осенен от някаква неведома сила. Той говори. За какво говори? – За Древна Елада. За красотата. За Пенелопя. – За пръв и последен път слушах слова, които и Пенчо може би за пръв и последен път е казал. То бяха гуми на вдъхновение, които никога не се повтарят. – Той говореше за любовта. За мъжа и жената. За светостта и чистотата на тяхната мисия. За великото чудо на живота. За зачатие и раждането на гения! – Два часа го слушах изумен, с разширени зеници и разтворена уста...

От Солун през Воден пристигаме в Битоля. Извън града ни посреща цялото гражданство, с учащите, с духовенството. Небивало тържество. Възторгът не може да се опише. – Невероятно чудо е станало: български театър, български поет – в турска, робска Македония. Пенчо е центърът. Големият български поет, чиито песни отдавна се знаеха от македонската интелигенция, беше между тях. Те можеха да го видят, да го чуят. А той говори. Навсякъде говори. Главната улица е задръстена. Покривите на къщите и от двете страни са почернели от хора. А по балконите и прозорците висят като гроздове. Устрои се манифестация. Музиката пред Пенча, а след него, едва ли не бих казал, цялото гражданство. На края градът има стара махала, която вечно е била окръжена от аскер. В тъмните подземия и тавани на нейните столетни къщи са се крили бунтовниците. Шествието, начело с Пенча, не забравя и тая махала. Стари жени се трупат пред вратите, кръстят се и плачат. Мога

смело да кажа, че никога в Битоля не е било и не ще бъде такова тържество. – Душите празнуваха!.. Вечерта банкет с охридска пьстърва. А можеха ли да намерят място на Пенча!..

В Прилеп пак посрещане извън града. Пак тържество и манифестации. Най-добрата къща отваря вратите си да приеме Пенча. Не, мъчно може така да се гости човек! Защото, освен обилието, на масата седеше и любовта – оная голяма любов, задъхвана от възторг, почит и благоговение, която Пенчо будеше със своето присъствие..

... Във Велес узнахме за анексията на Босна и Херцеговина и обявяване независимостта на България¹. Но въпреки това никой не попречи на нашата културна манифестация и на непринудената радост на населението. Но в Скопие вече резервираността на турските органи се превърна в явна неприязън. – Валията, останал още от времето на старотурците, ни отказа всяко съдействие, а мутесарифинът, един зъл черкезин, след дълги заобиколки забрани да дадем представление. Съчувстваха ни само младите офицери. И говореше се после, че те са попречили на една чета фанатизирани арнаути, насъсквани от сръбски пропагандатори, да нападнат хотела, в който ношувахме.

Нашият маршрут се свършваше, а и мисията ни ставаше невъзможна. През Ниш се завърнахме в София.

От приходите не вземахме нито стотинка – всичко оставаше в полза на местните читалища.

Оттогава ето вече трето десетилетие е почнало. А негли и сега, и сега в тия будни градове на робска Македония някой посивял вече мъж, комуто е забранено да се чувства българин, шепнешком разправя на своите деца с какъв възторг някога е посрещал българския народен театър, с какъв възторг е гледал и слушал големия български поет Пенчо Славейков.

София,
3.X.1929
Сава Огнянов

¹ България обявява своята независимост на 22 септември 1908 г. Ден по-късно Австро-Унгария анексира Босна и Херцеговина, които съгласно разпоредбите на Берлинския договор може да управлява в срок до 30 години, изтичащ именно тогава. Макар да се подозира съгласуваност в действията на София и Виена, липсват доказателства за изрично споразумение.

С Пенча Славейков в Русия

Това беше тъкмо преди двайсет години! – През април 1909 г. ние двамата – покойният Пенчо Славейков, като представител на Министерството на народното просвещение, и аз, като такъв на Софийския университет, – се озовахме в Москва на всеросийско-славянските тържества, които трябваше да станат по случай откриването паметника на руския писател Н. В. Гогол. След като празнувахме, що празнувахме в Москва, „нашироко“ по руския обичай и начин, както това се види от тук обнародваните писма на Пенча, ние – „двата мушкетъори“ или двамата рицари, „без страх и упрека“ както се наричахме, – трябваше да изпълним още една важна, но и мъчна мисия, с която ни бе натоварило Министерството на народното просвещение – да пренесем от Харков в София ковчега с останките на покойния и незабравим професор Марин С. Дринов, съгласно с официалното обещание на българското правителство, дадено на семейството на покойния професор още при погребението на последния през февруари 1906 г.

След като се разходихме – Пенчо до С. Петербург, за да види моя чудесен и хубав тогава град и да се срещне с някои руски поети и писатели, а аз до Новгород, за да се видя с покойния си брат Стефана, един прекрасен ден ние се намерихме в Харков, дето предварително бяхме съобщили за деня на нашето пристигане. Разбира се, никой не ни посрещна, защото пристигнахме със закъснение от цяло денонощие. Обаче главният въпрос не [се] състоеше в това. Още на следния или на третия ден, след като се представихме на губернатора en grande tenue с цилиндри в ръка (които въпрочем бяхме вече измачкали в малките и с ниски покривала (гюруци) руски „дрожки“; валеше дъжд) и с бели ръкавици и пр., се захвана нашата рицарска борба с бюрократизма на тогавашните руски административни власти, които на първо време отказваха да ни съдействат за постигане на целта, за която бяхме дошли в Харков. След дълги ходения и многократни хлопания по разни капи (Пенчо ми казваше: „Абе, Златарски, хайде да си вървим, защото с тия хора ние няма да се разберем или те не искат да ни разберат“) най-сетне се получи разрешение да се отпусне ковчегът с останките на покойния професор.

Не се бяхме още нарадвали на тая сполука и ето, нови пречки се изправиха: санитарните власти не позволяват да се разтвори гробът, защото не се било изминало нужното число години. Нови тичания и доказателства, че напротив, са се изминали повече от три години и че тялото на покойния професор било навремето си балсамирано, че то е положено в металически херметически затворен ковчег, поставен в специално иззидан от тухли склеп и т.н. Всичко това страшно ядосваше и раздражаваше Пенча, когото трябваше да успокоявам. С помощта на университетските професори най-сетне и тия пречки бяха отстранени.

Междувременно ние си изхарчихме парите и почнахме въпросително да се гледаме един друг. Освен това по направената приблизителна сметка трябваше да искаме от Министерството на народното просвещение доста крупна сума за пренасянето на ковчеза. Макар и да си служехме с телеграфа за по-скорошното изпращане на пари, пари не дохождаха и ние проживяхме почти цяла седмица на юнашка вересия, благодарение на руската добрина и доверие. През това време Пенчо писа тук обнародваното дълго писмо от Харков; а пишеше той писма, като ми даваше отпуск, т.е. по цяло денонощие да не го потърсвам, защото ще му бъркам. Най-сетне пристигнаха и парите. След като се сдобихме с всички необходими административно-санитарни книжа, ние получихме ковчеза и при една тържествена церемония, опакован за дълъг път, го предадохме на железопътните власти, за да го изпратят в специален вагон в Одеса, закъдето и ние веднага заминахме.

Но и в Одеса трябваше да се чака цяла седмица, докато пристигне ковчезът там. „Двамата мушкетъри“ тук можаха само да си отпочинат и успокоят нервите от предишните тревълнения. В Одеса Пенчо се чувстваше особено добре и след като си свършихме визитите, прекарвахме времето в градската градина, от която се откриваше чудесна и широка гледка на пристанището и морето. Там, в ресторанта, ние замръквахме и се любувахме на фееричната картина, която представляваше пристанището. А пък беше най-приятният и хубав месец от годината – май! Но и при все това ние вече почнахме да скучаем и да милеем за България и затова, след пристигането на ковчеза, с помощта на българския консул и на одес-

ките българи, ние се натоварихме на парахода с нашия скъпоценен покоен спътник и потеглихме за България.

Пътуването по море беше благоприятно: през всичко[то] време морето беше гладко като огледало. Познанство между пътниците се завърза бързо и се почнаха общи разговори. Пенчо беше особено весел и добре разположен, като често вдълбочаваше погледа си в морската еднообразна далечина. Помня добре, че привечер се любувахме на заник слънце, а Пенчо, под влиянието на чудната картина, разправяше на събралите се около нас рускини и руси какви и де е виждал подобни картини и постепенно се увличаше в своите спомени за поетическите описания на заник слънце, докато малко по малко разказът му се обърна в цяла научна лекция по немската и руската литература. Слънцето бе отгавна вече залязло и настъпи здрач, който скоро се смени с мрак, обаче слушателките и слушателите на Пенча така се бяха захласнали в речта му, че бяха готови да го слушат цяла нощ. И наистина в такива моменти Пенчо беше неподражаем по вдъхновение и безподобно увлекателен със своята съдържателна, добре обоснована и приятна реч. А тогава той беше в разцвета на своето поетическо творчество – тогава той пишеше своята „Кървава песен“! На сутринта всички негови вчерашни слушатели се надяваха, че той ще продължи речта си, но това тяхно очакване не се сбъдна, защото пред нас се вече очертаваха бреговете на България и ние с нетърпение очаквахме скорото си излизане заедно със своя покоен и скъп спътник на българска родна земя..

Злочеста българска земя, далече от която само три години по-късно, при един също така хубав майски залез, край сините води на Комо, и Пенчо склопи очи, за да ѝ бъде възвърнат като скъп покойник..

Да, това беше тъкмо преди двайсет години!..

София,
6.XI.1929
В. Н. Златарски

Първи писма
от София
1903 и 1904

4 август 1903

Блазе на усамотения! Допреди няколко дни това бе основата на моето щастие: и чувства, и мисли, като мушици около мед, се рояха около ѝ. И чувствах се аз горд и честит, че в усамотеността можех да се вслушвам в шепота на сърцето си.

Допреди няколко дни!

И пак усамотеност е около ми. Но вече друго лежи на сърцето ми. Че пред погледа ми витае мил образ, около който се роят и мислите, и чувствата ми. И счува ми се глас да говори: „Безумец! Щастието е в усамотеността, но не на аскетите, а в усамотеността, споделяна от свидното дете, чиято обич дава съдържание и смисъл на живота ти“.

Тежко на усамотения!

Дваж по-тежко, че ревматизмът го е сковал на едно място и не му позволява да отиде там, дето му е мястото.

5 август 1903

Макар че ще те видя утре вечер, нещо мило ме нуди да ти пратя сетен поздрав от балканската самотия, из която се лутам днес, за да си взема сбогом. Споменът за моето пребивание тук ще виси на гушата ми и дълго ще ме безпокои като реней, поленнал на грехата на пътник, нехайно отбит от прекия път и нагазил през запустели места. Непростително нехайство да дойда тук, когато... (когато се видим, ще ти доизкажа фразата, ако би ти сама да не се досетиш за нейния край).

Он[а]зи вечер, след като ти пратих писмото и седнах да си изострям фантазията на върховете на Белмекен, внезапно блесна пред мен твоят поглед – тъмен като моето минало – и из това минало проряза паметта ми въпросът: Защо едвам сега? Защо не тогаз, когато червоят на скръбта не бе си проял вход в сърцето, тъй жадно за обич и живот в нея? Мъчи ме мисълта, че тази скръб ще е небеднъж причина и за твоя нерадост... Ех, глупости! Но какво да се прави, като и те дават тон на мислите на оногова, който досега (допреди 1 месец) е живял само в себе си, чужди за света. Не ги е гряло слънце досега, та да бъдат по-ясни, по-други.

На масата ми стои едно ревниво синьо цветенце, гледа ме и сякаш ми се моли да предам, заедно с моя, и неговия поздрав на теб!

Лека нощ.

Нова година, 1904

Другарко!

Сецам, че желаний час настава
от теб и от света аз сбогом да си взема, –
към своя хубав край се вече приближава
на земний ми живот тъжовната поема.

И може би че мен мнозина ме обичат, –
мнозина може би, до днес на мен незнайни,
мъртвеца със венци ще искат да обкичат,
към живия били приживе тъй нехайни.

Ти, моя гърлице, едничка радост в дните
на самот, на тъга и на беди горчиви,
пред тях ти затвори на моя дом вратите.
И запрети им ти, на мъртвеците живи, –

над моя хладен труп порой сърци да леят,
сълзи лъжливи, – с реч тържествена и дива
над мен да се глумят, безумците, и пеят
„От временний живот във вечний той отива“.

Другарко!

Хубав край на моя дял световен
ти дай; – недей ме ти на чуждите оставя
от тях да бъда аз при мъртвите заровен
на гробищата, плач душите де смущава.

Там, на високий хълм, където с теб, с другари,
обичах да седя в тих разговор унесен,
поръчай тамо гроб да ми сградят зидари,
там, де мълчанието пей дивната си песен...

Ти знаеш, погледи отвърнал от земята,
другарко, аз държах възйети все нагоре –

да е и моят гроб възйет към небесата, –
не тъмен, не вграден – отвсякъде с прозори!

И там отнесете ме и там ме оставете
във росен утрен час, когато чучулига –
символ на моя дух – понесла на крилете
химн жизнерадостен, се към небе въздига.

И там сложете ме на мраморния огър.
Покоя ми сълзи и стон да не смущава.
Зорницата кога от небосвода могър
изгрей – челото ми с милувка да огрява.

Таинствения ход на битието моя
отворен поглед с блян честит да съзерцава,
да съм свидетел аз, макар далеч от зноя
световен, в гмежа на живота пак що става.

Да виждам слънцето вълшебно как разтваря
на суетливий ден работнишките двери,
и звездочела ноц отдиху пред олтаря
молитвено крила как тихо ще разпери.

И може би тогаз слухът ми ще опази,
на битието във хармонията тиха,
и онзи свиден звук, за който чезнах ази
в живота, отчужден от врявата му лиха.

Ще чуя туй, що ми живеј сега в гушата
като вълшебен блян: – от радост озарена,
земята своя химн как слива в небесата
с тържествений псалом на цялата вселена.

Видиш как пее тоз, комуто радост бе отказана – до... Спомням си
една малка песенчица моя за някакво си щурче заг *кълбето* в моята
стая (ако щеш – и в моята гуша!) – когато във вилнеят тъмни вих-
ри, то свито там си подсвирк[в]а... то си пей само утеха!

Тъй ни е съдено нам: – Пей си сам утеха, мой побратим граг!

Няма ли тъй да ме посъветваш и ти, моя вчерашна, днешна и утрешна утехо?

Аз не ти писах за Нова година, защото не знаех получила ли си двете ми по-напрежни писма и дали тъй трябва да ти пращам. Мило дете, днес тука е тъй хубав ден, като че ли не е сред зима, а аз съм се затворил в канцеларията си – и граго ми е, че няма никой да смущава мечтите ми за теб, да куди чувството ми на твоеото присъствие. По улиците врява, дома визити – вред муцуни... радостни, че дошъл един ден да се облекат парадно и да дърдогат, – да мърсят въздуха с душевната си пустота. Бръснати муцуни, бръснати чувства! Пфю, Нова година!

„Много ти здраве“ – знаеш от кого? От един, който не е ходил за Нова година у бръснаря и прилича на мече, свито в бърлогата си. Сети се кой е!

Пиши ми, детко, пиши ми, когато ти е воля и желание.

Сбогом.

13 януари 1904

Загатнал бях ти, че си купих един акварел. Боите му са доста бледи, но затова пък рисунката му превъзходна. Той представлява един ъгъл от Видинската крепост, покрай който извира „тихият бял“ Дунав в спокойното си и величествено течение. Безмълвно и finster стои крепостта, вслушана в кротката приказка на гурбетчията красавец, – татък нейде си далеч се съзират неясните очертания на една крайнина от града. Там (в града) може би гъмжат хора, купи живот...

На брега пред нея са спрели *две лодки*. Кой е дошъл с тях? Честити, които са стигнали на брега! Дваж по-честити, че те не стоят на брега, а са влезли в крепостта, за да живеят в нея, а с това да дадат живот и ней. Не е ли на тая крепост името – обич? И кои ще са тия, които, преминали на своите лодки през течението на Дунава (т.е. на живота), са спрели на брега и влезли в крепостта?

И Дунавът – животът, старият гурбетчия красавец, им шепне вълшебна приказка за онава, *що е било*... Приказката за *що е и що ще бъде* те си я знаят и приказват сами! Лей се и върви си, Дунаве, ние сме по-млади от теб и за нас не са интересни старите ти басни за *що е било*...

И т.н., и т.н.

Аз се влюбих в този акварел и почти всеки ден ходя да си го гледам. Той е още в изложбата на нашите „модерни“, дето има и хубави неща, които хич не ме интересуват. Аз ходя там да си гледам *моята* картина – картината на моето „модерно“ настроение и състояние. Когато се свърши изложбата, ще си го взема и занеса – *у дома*, не на „Славейков“ площад! Но там рядко ще ходя – докато няма кой да ме посрещне.

Онзи ден аз държах сказката си за народните песни, в Славянското дружество, и успехът ѝ беше немалък. За впечатлението от нея ще ти пратя в „Мир“ и там ще прочетеш. Аз бих самара, да се сеца магарето. Публиката (беше пълно и мнозина се връщаха) добре ме разбра и мене ми беше твърде приятно от това.

От англичанина получих досега 6 писма (представи си моя мързел не съм му отговорил ни на едно от тях!) и той ми пише, че въведението, което му пратих, е prachtvoll (sic).